

SPRENDIMAS UŽ AKIŲ – AR RASTAS KOMPROMISAS?

Vytautas Nekrošius

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
 Privatinės teisės katedros profesorius
 socialinių mokslų habilituotas daktaras
 Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius, Lietuva
 Tel. (+370 5) 236 61 70
 El. paštas: <vytautas.nekrošius@tf.vu.lt>

Straipsnyje analizuojami Lietuvos Respublikos Seimo 2016 lapkričio 8 d. priimti CPK pakeitimai, susiję su sprendimo už akių instituto tobulinimu. Autorius stengiasi atsakyti į klausimą, ar jau ne vienerius metus trunkantis doktrinos atstovų ir praktikų ginčas dėl įrodymų vertinimo apimties, priimant sprendimą už akių, pagaliau išspręstas.

In this article the author analyses the amendment of the Code of the Civil Procedure of the Republic of Lithuania, adopted on the 8th of November, 2016, which is related to the improvement of the procedure of judgement in default. The author is trying to answer the question whether the long lasting dispute between legal scholars and practitioners about the scope of the assessment of evidence is finally resolved.

Įvadas

Įsigaliojus naujam CPK, sprendimas už akių tapo tuo institutu, dėl kurio optimalaus turinio vyko tikrai daug ginčų. Apie šio instituto efektyvumą rašoma ne viename moksliniame straipsnyje¹, o pats reguliavimas gana kardinaliai keičiamas jau antrą kartą nuo 2003 metų. Pirmąjį šio instituto reguliavimo keitimą 2011 m. birželio 11 d. įstatymu lėmė būtinybė suderinti kai kurias CPK nuostatas su 2006 m. rugsėjo 21 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo suformuota doktrina. Šiuo nutarimu dalis CPK nuostatų, reguliavusių sprendimo už akių institutą, buvo pripažintos antikonstitucinėmis. Antrąjį CPK keitimą (2016 11 08 įstatymas Nr. XII-2751. Įsigalios 2017 07 01) lėmė poreikis pataisyti kai kuriuos visiškai nevykusius 2011 metų CPK „patobulinimus“. Straipsnyje daugiausia dėmesio skiriama būtent sprendimo už akių reguliavimo naujovėms aptarti.

Rengiant naująjį Lietuvos CPK darbo grupėje (kurioje teko garbė dalyvauti ir šio straipsnio autoriui) dėl sprendimo už akių instituto reikalingumo jokių didesnių ginčų nekilo. Tačiau diskusijos, kokį modelį (tikrojo ar netikrojo sprendimo už akių) reikėtų pasirinkti, virė tikrai karštos. Prieš tikrąjį sprendimą už akių pasisakę darbo grupėje dalyvavę teisėjai savo poziciją motyvavo tuo, kad neįsivaizduojama, kaip teisėjas galės nevertinti byloje esančios šalies pateiktų įrodymų vien todėl, kad ši šalis neatvyko į posėdį. Tokią poziciją, be abejo, galima suprasti, tačiau, kita vertus, tokio sprendimo priėmimo procedūra numatė ir galimybę atnaujinti procesą. Be to, būtent tikrasis sprendimas už akių turėjo pakankamai įtikinamai motyvuoti šalį nevilkinti proceso. Deja, tačiau tuo metu darbo grupei nepavyko pasiekti bendro sutarimo šiuo klausimu. Būtent dėl šios priežasties, priėmus naująjį CPK, jame įtvirtintas sprendimo už akių institutas buvo gautas „pusiau efektyvus“. Iš esmės normos, reguliavu-

¹ SIMAITIS, R. Sprendimas už akių. *Justitia*, 2004, t. 3 (51) p. 31–39; NORKUS, R. Sprendimas už akių: probleminiai taikymo aspektai. *Jurisprudencija*, 2003, t. 37 (29), p. 35–41; AMBRASAITĖ-BALYNIENĖ, G. Draudimo skųsti sprendimą už akių klausimai. *Jurisprudencija*, 2005, t. 69 (61), p. 5–12.

sios šį institutą, atitiko tikrojo sprendimo už akių modelį – teismas šį sprendimą galėjo priimti viso proceso metu, neatsižvelgiant į tai, pasyvioji šalis pateikė savo įrodymus ar jų nepateikė. Priimdamas sprendimą už akių teismas privalėjo atlikti tik formalųjį aktyviosios šalies pateiktų įrodymų vertinimą (t. y. atsakyti sau hipotetiškai į klausimą, ar būtų pagrindas tenkinti pareikštą ieškinį, jeigu pateikti įrodymai pasitvirtintų). CPK 288 straipsnio 4 dalyje numatytos gana griežtos pareiškimo dėl sprendimo už akių peržiūrėjimo tenkinimo sąlygos (pasyvioji šalis privalėjo įtikinti teismą ne tik tuo, kad jos pasyvumo priežastys buvo svarbios, bet ir pagrįsti, ar esami byloje įrodymai gali pakeisti sprendimo turinį). Pagaliau CPK 289 straipsnyje numatyta, kad, teismui priėmus pakartotinį sprendimą už akių, negali būti paduodama prašymo peržiūrėti šį sprendimą. Tad kur paslėptoji esminė problema, iki šios dienos kelianti nemažai diskusijų, kaip suderinti šio instituto efektyvumą ir kitų šalių procesinių garantijų įgyvendinimą? Minėta, esant tikrojo sprendimo už akių modeliui, teismas atlieka tik aktyviosios šalies pateiktų įrodymų formalųjį vertinimą. Dėl šio principo darbo grupei nepavyko sutarti. Todėl įstatyme buvo įtvirtinta kompromisinė formuluoė, pagal kurią buvo palikta įrodymo formaliojo vertinimo sąvoka, tačiau šiuo būdu turėjo būti vertinami visi sprendimo priėmimo metu byloje esantys įrodymai (CPK 285 str. 2 d.). Akivaizdu, kad priešingų ginčo šalių pateiktų įrodymų, kuriais paprastai yra įrodinėjamos priešingos tiesos, nevertinti tiesiog neįmanoma, tiesiog neįmanoma, nes neįmanoma atsakyti į klausimą, kaip būtų sprendžiamas ginčas, jeigu abiejų šalių įrodymai pasitvirtintų. Ir nors ši formuluoė turėjo būti naudojama tik išimtiniais atvejais, kai yra akivaizdžiai neteisinga nevertinti pasyviosios šalies pateiktų įrodymų, tačiau anksčiau ar vėliau ji negalėjo nesukelti problemų. Noro švelninti šio instituto nuostatas negalėjo nesukelti ir pakankamai griežtos (jau minėtos) sprendimo peržiūrėjimo sąlygos, draudimas jį skusti pasyviajai šaliai ir panašūs dalykai. Tad visiškai logiška, kad Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo kontrolei buvo pateiktos normos, reguliuojančios sprendimo už akių institutą. Jau minėtas Konstitucinio Teismo nutarimas buvo paskelbtas 2006 m. rugsėjo 21 dieną. Jame pasisakyta trimis klausimais: dėl formaliojo įrodymų vertinimo, draudimo pasyviajai šaliai apskusti sprendimą už akių apeliacine tvarka ir dėl draudimo kreiptis pakartotinai peržiūrėti sprendimą už akių.

Nagrinėdamas formaliojo įrodymų vertinimo konstitucingumą Teismas konstatavo, kad formaliojo įrodymų vertinimo sąvokos „negalima aiškinti kaip reiškiančios, esą teismas neprivalo visapusiškai iširti byloje pateiktų įrodymų, gali juos tirti paviršutiniškai, neįsigilinęs. Šios nuostatos negalima aiškinti ir kaip įpareigojančios teismą priimti sprendimą už akių net ir tuo atveju, kai, jo manymu, byloje pateiktų įrodymų nepakanka teisingam sprendimui byloje priimti. Net ir tuo atveju, kai yra visos CPK numatytos sąlygos sprendimui už akių priimti, teismas, vadovaudamasis, *inter alia*, teisingumo, protingumo principais, turi įgaliojimus nuspręsti, ar priimti sprendimą už akių, ar tokio sprendimo nepriimti. Šitaip suprantama formalaus įrodymų vertinimo sąvoka neprieštarauja Konstitucijai ir joje įtvirtintai konstitucinei teisei į tinkamą teismo procesą“. Kaip matyti iš formaliojo įrodymų vertinimo sąvokos aiškinimo, Konstitucinis Teismas juo akivaizdžiai žengė link netikrojo sprendimo už akių įtvirtinimo Lietuvoje. Deja, tačiau Teismas sprendimą už akių sulygino su paprastu galutiniu sprendimu, o tai iš principo neatitiko šio sprendimo esmės. Kadangi Konstitucinis Teismas pasirinko kitą koncepciją, tapo akivaizdu, kad teks peržiūrėti buvusį šio instituto reguliavimą CPK.

Vertindamas draudimą pasyviajai šaliai skusti sprendimą už akių apeliacine tvarka Konstitucinis Teismas konstatavo, kad „yra galimi tam tikri už akių priimto sprendimo peržiūrėjimo ribojimai. Tokie ribojimai gali būti pateisinami, kai proceso šalis savo valia nusišalina nuo dalyvavimo civiliniame procese ir kai teismui, sprendžiančiam, ar peržiūrėti už akių priimtą sprendimą, nėra pateikiami įrodymai, patvirtinantys, kad teismo priimtas sprendimas yra akivaizdžiai neteisingas. Todėl CPK 288 str. 4 d. ta apimtimi, kuria teismui neleidžiama už akių priimtų sprendimų peržiūrėti ir tokiais atvejais, kai jam yra pateikiami tokie įrodymai, kurie patvirtina, kad tas sprendimas buvo akivaizdžiai neteisingas, kad juo buvo akivaizdžiai pažeistos asmens teisės, prieštarauja Konstitucijos 109 straipsniui, konstituciniams teisinės valstybės ir teisingumo principams“. Tad nors Teismas ir pripažino, kad draudimas

pasyviajai šaliai skūsti sprendimą apeliacine tvarka neprieštarauja Konstitucijai, tačiau nuosekliai laikydamasis jau įvardytos savo koncepcijos, įpareigojo įstatymų leidėją liberalizuoti sprendimo peržiūrėjimo pagrindus. Konstitucinis Teismas nieko nepasisakė dėl bylą nagrinėjančio teismo teisės atsisakyti priimti pavėluotai pateiktus įrodymus. Tad į klausimą, ar sprendimą už akių priėmęs teismas galės atsisakyti priimti tam tikrus įrodymus kaip pavėluotus, matydamas, kad šalis sąmoningai vilkina bylos nagrinėjimą, privalės atsakyti įstatymų leidėjas. Kita vertus, žvelgiant į bendrą Teismo motyvaciją, galima daryti išvadą, kad sprendimo už akių įstatyminis reguliavimas turėtų būti toks, kuris neleistų teismui atsisakyti priimti naujų įrodymų kaip sprendimo už akių peržiūrėjimo pagrindo, jeigu jie įrodo akivaizdų sprendimo neteisėtumą ir nepagrįstumą.

Iš esmės analogiškais jau įvardytiems motyvams Konstitucinis Teismas pripažino antikonstituciniu CPK 289 straipsnio 2 dalyje esantį draudimą paduoti pareiškimą dėl sprendimo už akių peržiūrėjimo. Deja, tačiau šiuo atveju Konstitucinis Teismas neįsigilino į pakartotinio sprendimo už akių esmę, kartu sunaikindamas šį gerai kitų valstybių teisinėse sistemose žinomą institutą.

Minėta, kad po 2006 m. rugsėjo 21 d. Konstitucinio Teismo nutarimo tapo būtina galiojančio CPK korekcija. Ši korekcija turėjo būti susijusi ir su sprendimo už akių reguliavimo peržiūra. Atitinkami CPK pakeitimai Lietuvos Respublikos Seimo buvo priimti 2011 m. birželio 21 dieną². Reikia konstatuoti, kad naujasis reguliavimas ne tik netapo aiškesnis, bet ir dar labiau sujaukė situaciją ir atitolino sprendimo už akių institutą nuo jam keliamų tikslų. Atsižvelgdami į minėtą Konstitucinio Teismo nutarimą CPK pakeitimų projekto rengėjai nusprendė įtvirtinti tikrąjį ir netikrąjį sprendimą už akių. Tikrasis sprendimas už akių turėjo būti priimamas, jeigu byloje yra tik aktyviosios šalies įrodymai, t. y. iš esmės tada, jeigu atsakovas nepateikė atsiliepimo į ieškinį (šiuo atveju teismas turėjo atlikti formalųjį aktyviosios šalies pateiktų įrodymų vertinimą). Netikrasis sprendimas už akių turėjo būti priimtas visais kitais atvejais, t. y. kai neatvykusi į teismo posėdį ar nepateikusi parengiamojo procesinio dokumento šalis teismui jau yra pateikusi tam tikrus įrodymus (šiuo atveju teismas privalėjo įvertinti visus byloje esančius įrodymus ir jų pagrindu priimti sprendimą už akių). Seime po ilgų diskusijų buvo nuspręsta nieko nekeisti, tačiau, braukant siūlomas naujoves, kai kurios iš jų liko. Galiausiai gauta tik dar didesnė painiava.

Su akivaizdžiomis problemomis susidurta aiškinant naujos redakcijos CPK 285 straipsnio pirmosios ir antrosios dalies nuostatas, reguliuojančias teismo teisę priimti sprendimą už akių. Minėto straipsnio pirmojoje dalyje yra teigiama, kad sprendimas už akių gali būti priimamas tiek tada, kai šalis be svarbių priežasčių neatvyksta į teismo posėdį, tiek ir tada kai nepateikia atsiliepimo į ieškinį ar parengiamojo procesinio dokumento. Akivaizdu, kad vadovaujantis šia nuostata sprendimas už akių, esant įstatyme numatytoms sąlygoms, galėjo būti priimtas viso proceso pirmosios instancijos teisme metu. O to paties straipsnio antrojoje dalyje jau yra teigiama, kad sprendimas už akių priimamas tik tais atvejais, kai byloje pateikti tik vienos iš šalių įrodymai. Tai reiškė, kad sprendimas už akių praktiškai galėjo būti priimtas tik jeigu atsakovas nepateikė atsiliepimo į pareikštą ieškinį, nes, jeigu atsiliepimas buvo pareikštas, kartu su juo turėjo būti pateikti ir šalies poziciją pagrindžiantys įrodymai. Akivaizdų pirmosios ir antrosios to paties straipsnio dalių prieštaravimą lėmė ta aplinkybė, kad antrosios dalies nuostata buvo skirta skiriamajai ribai tarp tikrojo ir netikrojo sprendimo už akių nubrėžti. Kaip jau minėta, Seime netikrojo sprendimo už akių buvo atsisakyta, o skiriamoji riba – palikta. Esamas prieštaravimas teismų praktikoje buvo išspręstas CPK 285 straipsnio 2 dalies naudai³. Tai savo ruožtu labai susiaurino sprendimo už akių priėmimo galimybę ir susilpnino tiek bylą nagrinėjančio teismo, tiek ir sąžiningos šalies galimybes užkirsti kelią sąmoningai vilkinti procesą.

² Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2011-06-21, nr. XI-1480.

³ Vilniaus apygardos teismas. 2013 m. spalio 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2S-1203-603/2013.

Kitas svarbus įvykęs pasikeitimas – galimybės peržiūrėti sprendimą už akių liberalizavimas. CPK 288 straipsnio 4 dalyje numatyta, kad pareiškimas dėl sprendimo už akių peržiūrėjimo yra tenkinamas, jeigu teismas konstatuoja, kad šalies pareiškime nurodyti įrodymai gali turėti įtakos priimto sprendimo už akių teisėtumui ir pagrįstumui arba kad negalėjo būti priimtas sprendimas už akių (pvz.: šaliai buvo netinkamai pranešta apie būtinybę pateikti atsiliepimą į ieškinį; šalis atsiliepimo nepateikė dėl priežasčių, kurias teismas pripažino nesvarbiomis, ir pan.). Atkreiptinas dėmesys į tai, kad iki pakeitimų galiojusi šios dalies redakcija buvo daug griežtesnė ir numatyta, kad pareiškimas dėl sprendimo už akių peržiūrėjimo turėjo būti tenkinamas tik tuo atveju, jeigu teismas konstatuodavo, kad šalis neatvyko į teismo posėdį be svarbių priežasčių ir jos pareiškime nurodyti įrodymai gali turėti įtakos priimto sprendimo už akių teisėtumui ir pagrįstumui. Minėta, kad būtinumą koreguoti sprendimo už akių peržiūrėjimo sąlygas pirmiausiai lėmė Konstitucinio Teismo suformuota doktrina, tačiau ar naujoji liberali tvarka nėra „lazdos perlenkimas į kitą pusę“, dėl to sprendimas už akių taps priemone, padedančia vilkinti, o ne skatinti procesą. Siekdamas išvengti nurodytų pavojų, įstatymų leidėjas ėmėsi tam tikrų saugumo priemonių. Pirma, CPK 287 straipsnio 3 dalyje numatyta, kad kartu su pareiškimu turi būti pateikti **visi** šalies turimi įrodymai, susiję su byla. Ši nuostata turėtų užtikrinti bylos medžiagos pilnumą po to, kai bus peržiūrėtas sprendimas už akių. Ir, antra, CPK 288 straipsnio 7 dalyje numatyta, kad, teismui nustačius, jog šalies pasyvumo priežastys buvo nesvarbios, iš priešingos šalies negali būti priteistas žyminis mokestis už pareiškimo padavimą, o šalis, dėl kurios buvo priimtas sprendimas už akių, gali gauti tik 50 proc. bylinėjimosi išlaidų atlyginimo. Be to, teismas pasyviajai šaliai taip pat gali skirti baudą. Šiuo reguliavimu siekiama finansinėmis priemonėmis atgrasyti šalį piktnaudžiauti procesinėmis teisėmis. Vis dėlto, mūsų manymu, šios priemonės gali būti tik pagalbinės, nes, jeigu šalies pagrindinis tikslas bus kuo ilgiau vilkinti galutinio sprendimo priėmimą, tai tokios ekonominės priemonės tikrai netaps kliūtimi šaliai piktnaudžiauti procesinėmis teisėmis. O atitinkamos kliūtys peržiūrėti sprendimą už akių gali tapti pakankamai efektyvia sąmoningo proceso vilkinimo užkardymo priemone. Kalbant apie minėtą CPK 287 straipsnio 3 dalies įpareigojimą šaliai pateikti visus susijusius su byla turimus įrodymus, būtina pasakyti, kad pati nuostata yra iš esmės teisinga ir užtikrina proceso koncentruotumo ir ekonomiškumo principų įgyvendinimą. Kitas klausimas, kad jos įgyvendinimas yra tiesiogiai susijęs su CPK 181 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta teismo teise atsakyti priimti pavėluotai pateiktus įrodymus. Peržiūrėjus sprendimą už akių ir atnaujinus bylos nagrinėjimą, vėliau įrodymų pateikti turėtų būti galima tik tokiu atveju, jeigu šalis dėl objektyvių priežasčių nežinojo esant tam tikrą įrodymą pateikdama prašymą peržiūrėti sprendimą už akių. Tačiau žinant, kaip vangiai teismai taiko CPK 181 straipsnio 2 dalies nuostatą, labai abejotina, ar bus imamasi atitinkamų priemonių nurodytomis situacijomis, tai reiškia ne ką kita, o CPK 287 straipsnio 3 dalies nuostatos deklaratyvumą.

Problemų kėlė ir CPK 289 straipsnyje numatyta taisyklė, kad pakartotinis sprendimas už akių tai yra tiesiog paprastas sprendimas už akių, priimamas byloje pakartotinai. Kalbant iš esmės, toks pakartotinis sprendimo už akių suvokimas galėjo būti vertinamas tik kaip didelė „nesąmonė“, padedanti ne procesą skatinti, bet jį vilkinti, nes kiekvieną kartą priėmus sprendimą už akių, turėjo būti inicijuojama šio sprendimo peržiūra.

Taigi, 2011 m. CPK pakeitimai sukūrė bent dvi labai aktualias sprendimo už akių reguliavimo instituto problemas – labai susiaurinta šio sprendimo taikymo sritis ir praktiškai panaikintas pakartotinis sprendimas už akių. Šias problemas ir, įtraukiant nuo pat kodekso priėmimo egzistavusią byloje esančios medžiagos vertinimo problematiką, buvo būtina spręsti.

Nurodytų problemų sprendimus įstatymų leidėjas pabandė pateikti priimdamas 2016 m. lapkričio 8 d. CPK pakeitimus⁴, juos toliau ir paanalizuosime. Visus šiuos metus labiausiai diskutuotinas buvo

⁴ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymas. TAR, 2016-11-08, nr. XII-2751.

klausimas, kaip teisėjas, priimdamas sprendimą už akių, gali formaliai vertinti tik aktyviosios šalies įrodymus, jeigu byloje yra ir kitos šalies pateiktų įrodymų, pagrindžiančių priešingus faktus. Visi argumentai, kad sprendimas už akių turi būti veiksminga kovos su piktnaudžiavimu procesinėmis teisėmis priemonė, kad šalims po šio sprendimo priėmimo suteikiama jo peržiūrėjimo galimybė, nebuvo pakankami. Būtent dėl šios priežasties ir buvo iš esmės susiaurinta sprendimo už akių priėmimo galimybė tik tais atvejais, kai byloje yra pateikti tik vienos iš šalių įrodymai. CPK pakeitimais grįžtama į padėtį, buvusią Lietuvoje iki 2012 m., kai sprendimas už akių galėjo būti priimamas neatsižvelgiant į tai, ar įrodymus byloje yra pateikusi tik viena, ar abi ginčo šalys. Vienintelis sprendimo už akių priėmimo pagrindas nuo liepos 1 d. yra vienos iš šalių ar trečiojo asmens, pareiškiančio savarankiškus reikalavimus, nepagrįstas pasyvumas, t. y. nepagrįstas nepateikimas bylą nagrinėjančiam teismui atsiliepimo į ieškinį, paruošiamojo procesinio dokumento arba neatvykimas į teismo posėdį. Jau minėtą teisingo sprendimo priėmimo problemą siekiama spręsti CPK 285 straipsnio 3 dalyje numatant, kad teismas netenkina šalies prašymo priimti sprendimo už akių, kai atvykusios (procesinį dokumentą pateikusios) šalies nurodytos aplinkybės ir jos pateikti bei nurodyti įrodymai kelia teismui rimtų abejonių. Ši nuostata iš esmės apima dvejopą situaciją:

a) *kai rimtų abejonių reikalavimo ar atskirtimo pagrįstumu kelia aktyviosios šalies pateikti įrodymai*. Rimtų abejonių sąvoka turėtų būti tiesiogiai siejama su teismo atliekamu formaliu aktyviosios šalies pateiktų įrodymų vertinimu, t. y. net ir padarius prielaidą, kad visi pateikti įrodymai pasitvirtintų, teismui išliktų didelė tikimybė dėl neigiamos proceso baigties aktyviajai šaliai. Kitaip tariant, atlikus formalųjį įrodymų vertinimą teismui būtų beveik akivaizdu, kad aktyviosios šalies reikalavimas yra nepagrįstas. Tad įstatymų leidėjo vartojama sąvoka „rimtos abejonės“ turėtų būti vertinama ne įrodinėjimo standartui taikomu kriterijumi „labiau tikėtina nei netikėtina“, bet kriterijumi „greičiausiai netikėtina“;

b) *kai rimtų abejonių aktyviosios šalies pateiktos aplinkybės ar įrodymai teismui kelia dėl priešingos šalies byloje pateiktų įrodymų*. Kitaip tariant, ši įstatymo formuluotė leidžia bylą nagrinėjančiam teismui atsisakyti priimti sprendimą už akių, kai jam iš byloje esančios medžiagos yra akivaizdu, jog formalus įrodymų vertinimo pagrindu priimtas sprendimas bus akivaizdžiai neteisingas pagal materialiąją tiesą. Tokiu būdu yra išsprendžiamas jau minėtas teisėjo, kaip „teisingumo vykdytojo“, moralinis vidinis konfliktas. Tačiau šiuo atveju kyla kitas klausimas – kaip procesas turėtų vykti toliau?

Visų pirma reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad naujasis atsisakymo priimti sprendimą už akių pagrindas iš esmės naikina galimybę teismui priimti neigiamą aktyviosios šalies atžvilgiu sprendimą už akių. Todėl praranda savo prasmę CPK 285 straipsnio 5 dalyje numatyta taisyklė, kad šalis, kurios prašymu teismas priėmė sprendimą už akių, turi teisę per dvidešimt dienų nuo sprendimo priėmimo paduoti apeliacinį skundą. Ši taisyklė iš esmės tampa „mirusia“ (nebent sprendimu už akių ieškinys būtų patenkintas iš dalies), nes, esant naujai situacijai, aktyviosios šalies atžvilgiu sprendimas už akių bus arba teigiamas, arba jo apskritai nebus. Tad teismui atsisakius nurodytu pagrindu priimti sprendimą už akių, jo priėmimą inicijavusi šalis turėtų prašyti teismo atidėti bylos nagrinėjimą, neatsižvelgiant į kitos šalies neatvykimo į teismo posėdį (ar procesinio dokumento nepateikimo) priežastis. Tikrai būtų neprotinga naudotis CPK 285 straipsnio pirmojoje dalyje numatyta taisykle, kad atvykusi (procesinį dokumentą pateikusi) šalis gali prašyti teismo, užuot priėmus sprendimą už akių, išnagrinėti bylą iš esmės pagal byloje esančią medžiagą, nes jeigu jau atlikus formalųjį įrodymų vertinimą teismui kyla rimtų abejonių dėl aktyviosios šalies pozicijos, tai, atlikus įrodymų tyrimą ir vertinimą bendrąja tvarka, šios abejonės greičiausiai tik sustiprės.

CPK 285 straipsnio pirmojoje dalyje įvardyta taisyklė labiau atlieka sprendimo už akių alternatyvos vaidmenį ir šalies turėtų būti pasirenkama tais atvejais, kai iš bylos medžiagos matyti, kad jos pakanka ir galutiniam sprendimui priimti byloje (tokia situacija galėtų susidaryti tada, kai abi bylos

šalys yra pateikusios pagrindinius savo pozicijas pagrindžiančius įrodymus). Pasirinkdama galutinio sprendimo, o ne sprendimo už akių priėmimą, šalis kartu išvengia galimo proceso pratęsimo per gana liberalią sprendimo už akių peržiūrėjimo galimybę ir užtikrina greitą proceso baigtį pirmosios instancijos teisme. Kai yra šalies prašymas priimti sprendimą pagal byloje esančią medžiagą, teismas turėtų daryti prielaidą, kad visi būtini įrodymai byloje yra pateikti, ir jų tyrimo pagrindu priimti sprendimą byloje. Tiesa, įrodymų pakankamumo prielaidą teismas galėtų daryti tik tokiu atveju, jeigu konstatuotų, kad jais gali būti atskleistos esminės bylos aplinkybės, nes toje pačioje aptariamojo straipsnio dalyje įtvirtinta imperatyvi nuostata, kad teismas tokio prašymo netenkina, manydamas, kad nenustatytos esminės bylos aplinkybės. Aiškinant esminių bylos aplinkybių sąvoką reikėtų vadovautis jau susiformavusia teismų praktika. LAT ne kartą yra konstatavęs, kad esminės bylos aplinkybės nelaiškos atskleistomis, kai pirmosios instancijos teismas šalių santykių priešieškiniu, kurio nepriėmė, dalies netyrė, neanalizavo, nenustatė svarbiausių faktinių aplinkybių, tačiau dėl šio klausimo priėmė sprendimą⁵.

Tad teismas netenkina šalies prašymo priimti sprendimą pagal byloje esančią medžiagą, jeigu matys, kad svarbiausios ginčo aplinkybės yra visiškai neatskleistos, o joms atskleisti trūksta būtiniausių įrodymų. Kadangi šiuo atveju yra kalbama apie galutinio sprendimo byloje priėmimą, kuris yra laikomas visaverčiu teisingumo vykdymo aktu, tokia situacija iš principo prieštarautų materialiosios tiesos nustatymo tikslui bei socialinio civilinio proceso modelio, kuris yra įgyvendintas ir Lietuvos CPK, esmei.

Kitas pakeitimas yra susijęs su CPK 287 straipsnio 2 dalies 4 punkto taikymu. Vadovaujantis nurodytu punktu, šalis, prieš kurią norima priimti sprendimą už akių, prašyme dėl jo peržiūros turi taip pat nurodyti visus turimus argumentus ir įrodymus, pagrindžiančius savo reikalavimus ir atsikirtimus. Kadangi iki 2017 m. liepos 1 d. teismas sprendimą už akių galėjo priimti, jeigu byloje būdavo pateikti tik vienos iš šalių įrodymai, nurodytos normos tikslas buvo užtikrinti, kad pasyvioji šalis, grįždama į procesą, teismui pateiktų visus įrodymus ir argumentus, kuriais ji grindžia savo atsikirtimus. Galimybės konstatuoti, kad įrodymai galėjo ir turėjo būti pateikti anksčiau, praktiškai nebuvo jokios, nes daugeliu atvejų sprendimas už akių buvo priimamas nepateikus atsiliepimo į ieškinį. Jau buvo minėta, kad, atsisakius šio apribojimo, galimybė priimti byloje sprendimą už akių išsiplėtė ir apims tiek pasirengimo, tiek ir teismo nagrinėjimo pirmosios instancijos teisme stadijas. Todėl klausimas, ar teismas, gavęs prašymą peržiūrėti, pavyzdžiui, teismo nagrinėjimo metu priimtą sprendimą už akių, kuriame yra nurodomi nauji įrodymai ar argumentai, privalo juos priimti? Atsakymą į šį klausimą pateikia naujoji CPK 287 straipsnio 3 dalies redakcija, kurioje sakoma, kad teismas turi teisę atsisakyti priimti pavėluotai pateiktus įrodymus, kurie galėjo būti pateikti anksčiau ir dėl kurių vėlesnio pateikimo bus vilkinamas bylos nagrinėjimas. Tad teismas gali ir turėtų atsisakyti priimti pavėluotai pateiktus įrodymus, jeigu mato, kad tokiu pateikimu siekiama esmingai užvilinti bylos nagrinėjimą, kad šalis turėjo juos anksčiau ir suvokė šių įrodymų svarbumą, bet jų sąmoningai nepateikė. Pavyzdžiui, jeigu koks nors aktyviosios šalies motyvas yra žinomas kitai šaliai iš ieškinių, o šį argumentą paneigiantį įrodymą šalis pateikia tik teismo nagrinėjimo metu, po to, kai kuriame nors posėdyje buvo priimtas sprendimas už akių, teismui turėtų kilti rimtas klausimas, kodėl šis įrodymas nebuvo pateiktas atsiliepime į ieškinį.

Kaip ir anksčiau, teismas sprendimą už akių turi teisę priimti tik tokiu atveju, jeigu pasyvioji šalis neatvyko į teismo posėdį arba nepateikė procesinio dokumento dėl priežasčių, kurias teismas pripažįsta nesvarbiomis. Kalbant apie nesvarbių priežasčių sąvoką, naujovių CPK pakeitimuose taip pat esama. Iki 2017 07 01 galiojusioje CPK 246 straipsnio redakcijoje visos šalies neatvykimo į teismo posėdį priežastys buvo dalijamos į dvi grupes: tokios, kurios visada yra nesvarbios (atostogos, komandiruotė

⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyrius. 2012 m. vasario 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-16/2012.

ir pan.), ir tokios, kurios paprastai nėra svarbios, tačiau teismas, atsižvelgdamas į aplinkybes, turėjo teisę pripažinti jas svarbiomis (liga, užimtumas kitose bylose ir pan.). Mūsų požiūriu, ši situacija nebuvo teisinga jau vien dėl to, kad priežastys, kurios pagal įstatymą visada buvo nesvarbios, realiai gyvenime galėjo būti svarbiomis. Tai reikštų, kad jeigu, pavyzdžiui, teismas pripažintų šalies neatvykimą į teismo posėdį dėl komandiruotės svarbia priežastimi, jam tektų arba pažeisti įstatymą, arba nusižengti teisingumo principui. Akivaizdu, kad ši situacija turėjo būti taisoma. Todėl naujoje CPK 246 straipsnio redakcijoje jau numatyta, kad neatvykimo priežasčių svarbumą įvertina teismas, atsižvelgdamas į bylos nagrinėjimo stadiją, šalies ir jos atstovo ankstesnį procesinį elgesį ir kitas svarbias aplinkybes. Tad įstatymų leidėjas visus sprendimo svertus dėl priežasčių svarbumo perdavė į teismo rankas, atsisakydamas net ir pavyzdinio aplinkybių, kurios paprastai nėra laikomos svarbia priežastimi, sąrašo. Ar toksai sprendimas pateisins lūkesčius, daugiausia priklausys nuo besiformuojančios teismų praktikos. Bet kokių atveju šioje redakcijoje taip pat esama tam tikrų pavojų, nes vertinimo kriterijai yra labai bendri ir viskas priklausys išimtinai nuo teismo požiūrio į susiklosčiusią situaciją. Reikia tikėtis, kad nebus, pavyzdžiui, tokių atvejų, kai teismas, nepaisydamas priežasties svarbumo, pripažins šalies neatvykimo priežastį nesvarbia todėl, kad ši neatvyko į paskutinį posėdį ar kada nors netinkamai elgėsi.

Pagaliau dar viena svarbi naujovė, susijusi su sprendimo už akių reglamentavimu, – tai pakartotinis sprendimas už akių. 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimu Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas pripažino, kad CPK 288 straipsnio 4 dalyje įtvirtinta taisyklė, jog priėmus pakartotinį sprendimą už akių negali būti pateikiamas pareiškimas dėl jo peržiūrėjimo, prieštarauja Konstitucijai. Teismo pozicija buvo grindžiama tuo, kad situacija, kai „teismas neturi įgaliojimų peržiūrėti ir tokių už akių priimtų sprendimų, kuriuose yra padarytos akivaizdžios teismo klaidos, ir, vadovaudamasis teise, iš Konstitucijos kylančiais teisingumo, protingumo principais priimti teisingą sprendimą byloje, prieštarauja iš Konstitucijos, *inter alia*, 109 straipsnio, kylantiems teismo įgaliojimams vykdyti teisingumą, nukrypstama nuo teismo, kaip LR vardu teisingumą vykdančios institucijos, konstitucinės sampratos, taip pat ir nuo konstitucinių teisinės valstybės ir teisingumo principų“⁶. Atsižvelgdamas į Konstitucinio Teismo argumentus, įstatymų leidėjas 2011 m. birželio 21 d. įstatymu pakeitė pakartotinio sprendimo už akių reguliavimą, CPK 289 straipsnyje numatydamas, kad pakartotinis sprendimas už akių – tai antrą kartą bendrąja tvarka priimamas sprendimas už akių. Toksai reguliavimas praktiškai paneigė sprendimo už akių drausminamąjį poveikį ir iš priemonės, skirtos kovoti su proceso vilkinimu, praktiškai virto priemone, padedančia piktnaudžiauti procesinėmis teisėmis. Esant tokiam reguliavimui nesąžiningai šaliai apsimokėjo nepateikti atsiliepimo į ieškinį, tada po sprendimo už akių priėmimo prašyti teismo peržiūrėti sprendimą už akių ir, teismui paskyrus teismo posėdį, vėl į jį neatvykti ir vėl prašyti peržiūrėti sprendimą už akių. Buvo puiki proceso vilkinimo galimybė.

Akivaizdu, kad situacija turėjo būti keičiama. Pakartotinio sprendimo už akių pirminės formos institutas buvo pasiskolintas iš Vokietijos ZPO 345 straipsnio, pagal kurį, jeigu šalis, paprašiusi peržiūrėti sprendimą už akių, neatvyksta be svarbių priežasčių į teismo posėdį, yra priimamas antrasis sprendimas už akių, o šalis praranda galimybę pateikti jam „prieštaravimą“, t. y. prašyti sprendimą peržiūrėti pateikdama naujus įrodymus. Logika čia labai aiški – atgrasyti nesąžiningą šalį piktnaudžiauti sprendimu už akių. Kadangi, atsižvelgiant į suformuotą Konstitucinio Teismo doktriną dėl sprendimo už akių, grįžti į iki 2012 m. buvusią situaciją buvo neįmanoma, o esamą situaciją išlaikyti reikštų sprendimo už akių diskreditavimą, įstatymų leidėjas pasiūlė kitokią išeitį – tuo atveju, jeigu šalis, prašiusi peržiūrėti sprendimą už akių, neatvyksta be svarbių priežasčių į teismo paskirtą posėdį, šalies prašymu bylą nagrinėjantis teismas gali priimti galutinį sprendimą pagal byloje esančią medžiagą. Šiuo atveju teismas

⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas „Dėl teismų sprendimų motyvų surašymo ir skelbimo, sprendimo už akių, taip pat dėl apeliacijos“, nr. 35/03-11/06 [interaktyvus. Žiūrėta 2017-04-28]. Prieiga per internetą: <<http://www.lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta218/content>>.

neabejotinai turės iširti ir įvertinti visus byloje esančius abiejų šalių pateiktus įrodymus, tačiau pasyviosios šalies atžvilgiu jam nekils CPK 159 straipsnyje įtvirtinta pareiga rūpintis, kad būtų atskleistos esminės bylos aplinkybės. Kitaip tariant, įstatymų leidėjas šioje situacijoje leidžia pasyviosios šalies atžvilgiu formaliosios tiesos nustatymo standartą.

Išvados

1. Atsakant į straipsnio pavadinime suformuotą klausimą galima teigti, kad tikėtina, jog CPK pakeitimais, įsigaliojusiais 2017 07 01, pagaliau buvo rastas būtinas kompromisas tarp teismo tikslo atskleisti esmines bylos aplinkybes konkrečioje byloje ir nustatyti joje materialiąją tiesą bei kito ne mažiau svarbaus tikslo – užtikrinti efektyvią procesinių priemonių visumą kovai su nesąžiningos šalies piknaudžiavimu savo procesinėmis teisėmis, siekiant vilkinti bylos nagrinėjimą.
2. Teismo teisė atsisakyti priimti sprendimą už akių tuo atveju, jeigu aktyviosios šalies nurodytos aplinkybės ir jos pateikti bei nurodyti įrodymai kelia teismui rimtų abejonių, leis bylą nagrinėjančiam teismui bent iš dalies atsižvelgti ne tik į aktyviosios, bet ir į pasyviosios šalies byloje esančius įrodymus. Ši taisyklė ir reiškia straipsnyje minimo „kompromiso“ įtvirtinimą.
3. CPK 289 straipsnyje įtvirtinta nuostata, kad, šaliai paprašius peržiūrėti priimtą sprendimą už akių ir neatvykus be svarbių priežasčių į teismo paskirtą posėdį, aktyviosios šalies prašymu yra priimamas galutinis sprendimas vadovaujantis tuo metu byloje esančia medžiaga, turėtų neskatinti nesąžiningos šalies naudoti sprendimo už akių instituto procesui vilkinti.

LITERATŪRA

Teisės aktai ir parengiamoji medžiaga

1. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2011-06-21, nr. XI-1480.
2. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymas. *TAR*, 2016-11-08, nr. XII-2751.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo doktrina

3. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. *2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas „Dėl teismų sprendimų motyvų surašymo ir skelbimo, sprendimo už akių, taip pat dėl apeliacijos“*, nr. 35/03-11/06 [interaktyvus. Žiūrėta 2017-04-28]. Prieiga per internetą: <<http://www.lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta218/content>>.

Specialioji literatūra

4. AMBRASAITĖ-BALYNIENĖ, G. Draudimo skūsti sprendimą už akių klausimai. *Jurisprudencija*, 2005, t. 69 (61), p. 5–12.
5. NORKUS, R. Sprendimas už akių: probleminiai taikymo aspektai. *Jurisprudencija*, 2003, t. 37 (29), p. 35–41.
6. SIMAITIS, R. Sprendimas už akių. *Justitia*, 2004, t. 3 (51) p. 31–39.

Praktinė medžiaga

7. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyrius. *2012 m. vasario 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-16/2012*.
8. Vilniaus apygardos teismas. *2013 m. spalio 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2S-1203-603/2013*.

JUDGEMENT IN DEFAULT – WAS THE COMPROMISE FINALLY FOUND?

Vytautas Nekrošius

S u m m a r y

Upon the entry into force of the new CCP, the judgement in default became a trigger for a number of disputes related to the question of what the optimal scope of the abovementioned procedure should be. Numerous scientific articles on the efficiency of the judgement in default have been written, while the procedure itself has been drastically changed twice since 2003. The first amendment adopted by law on June 11, 2011 was caused by the necessity to harmonise some provisions of the CCP with the doctrine of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania, adopted on September 21, 2006. In the latter decision the Constitutional Court has found the provision of CCP regulating the procedure of judgement in default (namely restricted ability to review judgement in default, the rules on the re-adoption of the judgement in default) to be anti-constitutional. The second amendment of CCP related to the judgement in default was adopted by law on November 8, 2016 and will enter into force July 1, 2017. The second amendment was caused by the need to improve some totally unfortunate ‘improvements’ of CCP in 2011.

The article is intended to cover the newest innovations of regulation of the judgement in default. It is concentrated on the revised and extended conditions which should be met for the judgement in default to be adopted, as well as another novelty according to which the court can refuse to adopt a judgement in default if the evidence provided by the active party raises some serious concerns to the court. The article also covers the abandonment of the indicative list of reasons that should not be considered as important when evaluating the importance of the reasons why the party was not present during the hearing of the case. In the light of recent amendments the author comes to a conclusion that they should be recognised as positive and able to facilitate the application of the judgement in default in the case law of Lithuanian courts.

Įteikta 2017 m. gegužės 7 d.

Priimta publikuoti 2017 m. liepos 31 d.